

"דווקא" בלשונם העברית של אמוראי בבל ובלשון הארמית של התלמוד הבבלי

לראשונה אנו מוצאים את מלת התפקוד **דווקא** בלשון התלמוד הבבלי, בארמית ובעברית כאחד (גזרונה מארמית, כבינוני פעול של דוק בבנין קל: דייקא – דווקא)¹. נבדוק כאן את שימושה בלשונם העברית של האמוראים שבתלמוד הבבלי, ובלשון הארמית של התלמוד הבבלי, בסיועה של הקונקורדנציה לתלמוד הבבלי². בדיקה זו עניין לנו בה, מאחר שבכל תקופותיה של הלשון העברית שלאחר התלמוד הבבלי מלת התפקוד **דווקא** ממלאת מקום חשוב מחמת שכיחותה הגבוהה, והיא עשויה לשמש סימן היכר לשייכותה של לשון מהלשונות העבריות לתקופות ולסוגי כתיבה שונים. בתלמוד הבבלי המלה מצויה בלשון האמוראים ובלשון עורכי הגמרא כאחד, כמונח לימודי-טכני המוסב על מלים או על צירופי מלים שנידונו כמובאה מטקסט שבכתב או שבעל פה³. כלומר בפנינו מלה חסרת נטייה, בעלת צורה אחת ויחידה (ומכאן מיונה בחלקי הדיבור כתואר פועל), שתחום שימושה הוא על-לשוני (metalingual). היא מכוונת לצופן (code) הלשוני⁴, ומלמדת כיצד יש להבין (לפרש, לכוון) מלים אחרות שבצופן. בלשון התלמוד הבבלי דומה שאין המלה יוצאת ממשמעותה העל-לשונית הזאת (מכל מופעיה, שהם כ-230, לא נרשמו מקרים ודאיים של חריגה אלא במקומות ספורים, וראה על כך להלן). נמצא שכל שאר שימושיה של המלה, הן בארמית והן בעברית, מסימני הלשונות המאוחרות יותר הם.

1. וראה גם בסורית. אין המלה מצויה בתלמוד הירושלמי.
2. מראי המקומות נבדקו בשייט וילנא. במקומות המעלים תופעה מיוחדת אומתו הגירסאות בכ"י מינכן 95 (ובכ"י המבורג) וכן בתצלומי כ"י נוספים (וראה להלן). אני מודה להנהלת גויס קולגי שבלונדון ולהנהלת מכון רשיי שבאוניברסיטת "בר-אילן" על העמדת תצלומי כתבי היד שבספרותיהם לרשותי.
3. ב"ז באכר, ערכי מדרש (בתרגום אי"ז רבינוביץ), ת"א תרפ"ג, עמ' 171 (ערכי מדרש אמוראים), רושם את המלה כ"שם המשמש כתואר פועל במובן: לחשוב שמה שנאמר הוא בדיוק כ"י".
4. על פי המודל של רומן יקובסון על התקשורת המילולית, שיש בו מוען (addresser), נמען (addressee), מסר (message), הקשר (referent, context), צופן (code), מגע (contact). ראה R. Jakobson "Linguistics and Poetics (Closing Statement)", in T.A. Seboek (ed.), *Style in Language*, M.I.T., 1960, p. 353. וראה דיון בצד הפסיכולוגי של משמעות זו הי' ושי קרייטלר, פסיכולוגיה של האמנויות (עברית: מרים רוך-בכר), ת"א 1980, עמ' 226.

א. "דווקא" בעברית של לשון חכמים

בעברית של אמוראי בבל (לשון חכמים ב' בבבלי) המובאה שליד **דווקא** מהמקרא (מהתורה) היא⁵. המקומות שבהם **דווקא** מוסבת על הכתוב (בתורה)⁶ מעלים את המבנים האפשריים האלה:

1. " (הכתוב) **דוקא** / לאו **דוקא** הוא": כלומר **דווקא** משמשת כנשואו של משפט שמני שלאחריו ציין ההשאה הוא.
2. " (הכתוב) **דוקא** / לאו **דוקא**"; כאן **דווקא** היא נושאו של משפט שמני, בלא הוא אחריו.

3. "**דוקא** (המובאה)" כאן **דווקא** קודמת למובאה מהמקור, אף שלא נשתנה תפקידה כנשוא, כאילו נכתבה (בסימני פיסוק מודרניים). בכל מקרה סדר זה להדגשה בא, להעמיד את הכתוב סמוך לניגודו, כשבאה אחריו מלת הניגוד "אבל". ודוק, שבמבנה זה (3) לעולם אין צורת השלילה "לאו דווקא" באה⁷. הדוגמות המובאות כאן יבהירו את הדבר (נביא את הדוגמות מהקשר עברי⁸ בלבד, ואילו הדוגמות מהקשר ארמי יובאו בהערות).

1. " (הכתוב) **דוקא** / לאו **דוקא** הוא"

"... בעל מהו שיפר בלא שמיעה, ושמע אישה [במי ל', ח] **דוקא** הוא או לאו **דוקא** הוא" (נדרים ע"ב, ע"ב)⁹.

2. " (הכתוב) **דוקא** / לאו **דוקא**"

"בעל מהו שיפר לשתי נשיו בבת אחת, אותה [במי ל', ט: "יניא אותה"] **דוקא** או לאו **דוקא**" (נדרים ע"ג, ע"א).
"ורבנן, אל כלי [במי י"א, יז: "ונתן עליו מים חיים אל-כלי"] **דוקא**, עליו לערבן. ואימא עליו **דוקא** אל כלי שתהא חיותן בכלי" ... (סוטה ט"ז, ע"ב)¹⁰.

5. חוץ מהמבנה המסומן להלן 3. וראה בהמשך.
6. **דווקא** / לאו **דווקא** ליד מובאה ממקור ספרותי שלאחר המקרא (משנה, תוספתא, ברייתא שבבלי, דברי אמוראים) יידונו בשימושי **דווקא** בארמית הבבלי, וראה להלן.
7. ההגיון מחייב זאת, שהרי השלילה בנויה בהמשך המבנה.
8. ההבחנה בין הקשר עברי לארמי נעשית כאן בעזרת המשפטים הקודמים ל**דווקא** והבאים אחריו: כל אימת שמשפט זיקה שבסביבת **דווקא** פותח בש" ההקשר נחשב כעברי, וכשהוא פותח בד" הוא נחשב כארמי. באין משפט זיקה בסביבת **דווקא**, נשואי המשפטים שלפניו ושלאחריו יכריעו.
9. ובארמית: "השתא דאמרת... אלמא יעשו אותו [במי ט', יא] לאו **דווקא** הוא (פסחים צ"ה, ע"א); למימרא דיניא אותה [במי ל', ט: ואם ביום שמע אישה יניא אותה...] **דווקא** הוא... (נדרים פ"ו, ע"ב); ...דכתיב ונסע אותה מועד [במי ב', יז]... מה נפשך אי אהל מועד **דווקא** הוא...אי אהל מועד לאו **דוקא** הוא... (מנחות צ"ה, ע"א).
10. ובארמית: "ההוא אותה [ויקי ר', יט: הכהן המחטא אותה] לאו **דוקא** דהא שייר פסח, הכי נמי לאו **דוקא** דהא שייר עולת העוף" (זבחים י', ע"ב).
"...דמר סבר מלא חפניו [ויקי ט"ז, יב] **דוקא**, ומר סבר מלא חפניו לאו **דוקא**" (זבחים י', ע"ב).
"...לימא קרא "פני" מאי "אל" [ויקי ט"ז, ב: אל-פני-הכפרת] ש"מ [=שמע מיניה] אל **דוקא** ורבנן אל לאו **דוקא**..."

"מאימתי הואי חזקה, מכי דייש אמצרי. **דוקא** שלא באחריות אבל באחריות לא" ...
(בבא קמא ט', ע"א) — הקטע הזה ליתא בכ"י מינכן, והמשפט של "דוקא" ליתא בכ"י המבורג¹⁹.

"... אבל מתה מקום שנהגו להחזיר [רש"י: קידושין] מחזירין. מקום שנהגו שלא להחזיר אין מחזירין **דוקא** שמתה היא אבל מת הוא אין מחזירין..." (בבא בתרא קמ"ה, ע"א)²⁰. מקום זה יש לו מקבילה (=מקור הלכתי) בתוספתא (פסחים ג', טז; צוקרמנדל, עמ' 159; ליברמן, מועד עמ' 155): "מקום שנהגו להחזיר קדושין מחזירין מקום שנהגו שלא להחזיר אין מחזירין". באותה סוגיה שבגמרא נמצא גם ביטוי (עברי) מקביל ל**דוקא** המצמצמת: "**לא שנו אלא**", ואחריו משפט ש = בגמרא בבבא בתרא קמ"ד, ע"ב נאמר בעקבות המובאה מהתוספתא: "ואמר רב יוסף... **לא שנו אלא** שמתה היא אבל מת הוא אין מחזירין". בכ"י מינכן אין הקטע "**דוקא ש**" כלל בדף קמ"ה, ע"א (ויש שם "לא שנו אלא ש...", בדף קמ"ד, ע"ב).

בדיקת מקומות מופעי "**דוקא ש**" בכ"י מינכן ובכ"י המבורג ובשאר כתבי היד העלתה אפוא, שלא חלה הרחבה זו של **דוקא** באמצעות משפט ש = בלשון התלמוד הבבלי. מופעיה של הרחבה זו בדפוסים עשויים להתבאר כחדירתה של לשון ימי הביניים ללשון הבבלי המודפס (האם חדירה זו אירעה כבר בפעולת הסבוראים)?

(ו) **דוקא ב** (?)

יש בדפוס הבבלי **שדוקא** משמשת כתיאור פועל במשפט חסר פועל נטוי שנשואו הוא הביטוי הלימודי "**הלכה**..." (במקרה נידון מסוים). המבנה הוא: "**דוקא** (במובאה/תחליף מובאה)", כלומר **דוקא** קודמת לגרעינה התחבירי. הדיוק מוסב על המשנה.

"אם תמצא לומר הלכה כמותו **דוקא** ברוב כנענים או אפילו ברוב ישראל" (בבא מציעא כ"ד, ע"א). נרמזת כאן המשנה (מכשירין ב', ח): "מצא בה אבידה אם רוב ישראל חייב להכריז אם רוב כנענים אינו חייב להכריז"²¹. אלא שמקום זה אינו מתאשר מכתבי היד; בכ"י מינכן: "דוקא ברוב נכרים או אפ"י ליתא; בכ"י המבורג ליתא "דוקא", אלא הנוסח הוא: "אם תמצא לומר הלכה כמותו ברוב גוים או אפילו ברוב ישראל", וליתא בכ"י ותיקן 115 ובכ"י ותיקן 117 (שבמכון רש"י באוניברסיטת בר-אילן).

במקום הזה דומה שנשל הביטוי הלימודי "**הלכה**...", משום שהובאה לפני כן ההלכה עצמה (מהמשנה), והיא נשמעת בדיון מכללא. בעקבות נשילה זו נשארה **דוקא** (בצורתה הממשיכה **דוקא**) לבדה כחלק הנשואי של המשפט. אולם אם אנו משלימים את הביטוי החסר, תפקידה האדוורביאלי של **דוקא** חוזר למקומו, וכך הוא המקום השייך לכאן (אין דוגמא נוספת):

19. הרצף בכ"י המבורג הוא אפוא: מכי דייש אמצרי ואיכא דאמי אפילו באחריות נמי; כלומר בנוסח הדפוס הוכנס המשפט "דוקא שלא באחריות אבל באחריות לא", כדי שימשם הקדמה ל"ואיכא דאמרי", בכ"י המבורג: "מאימת הוי חזקה" במקום "מאימתי הואי חזקה" שבדפוס.

20. בכ"י המבורג ליתא "אבל" בראש הקטע: וליתא: "דוקא שמתה היא אבל" וההמשך הוא "מת הוא אין מחזירין מאי טעמא". ואין "דוקא ש" בכ"י ותיקן 115, ובכ"י פריס 1337 (במכון רש"י שבאוניברסיטת בר-אילן).

21. כ"י קאופמן ומהדורת אלבקילון: מצא בה מציאה אם רוב גוים אינו צריך להכריז... וראה גם בנוסח הגמרא (דקדוקי סופרים, עמ' 64): מציאה.

"...כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן... א"ר יוחנן²² דזוקא באדם אחד ושדה אחת אבל באדם אחד ושתי שדות, שדה אחת ושני בני אדם לא...". (בבא בתרא קכ"ט, ע"א); ההלכה הנרמזת היא במשנה בבא בתרא ח', ה: "המחלק נכסיו... כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה דבריו קיימין". אלא שהדיוק-הצמצום של **דזוקא** חל כאן על תוכן ההלכה כפי שהודגמה בדברי אמורא: "תנתן שדה פלונית לפלוני ויירשה [כ"י המבורג: ויירשנה] זו היא [המבורג: זו] מתנה בתחילה...", כלומר כאן מובאה מדברי אמורא, ובהם באה **דזוקא** לדייק. בכך יש לראות הרחבה וחיזוק בשימושה של (ו) **דזוקא**. למדנו אפוא, שכתבי היד (פריס, המבורג) מעידים בחלקם בלבד על המבנה "**דזוקא ב**", כפי שמצאנו במעט מקומות בדפוסים.

ב. "דזוקא" בארמית של התלמוד הבבלי

מאחר שמרבית מופעי **דזוקא** בארמית הם, יש לצפות בה לריבוי הגיוונים בשימושיה ולהתפתחויות במבניה התחביריים. נבדוק כאן את האפשרויות שבהתנהגותה התחבירית של **דזוקא** בארמית של התלמוד הבבלי.

דזוקא כנשוא מצויה בארמית של התלמוד הבבלי במבנים האלה (כמו בעברית של הבבלי, ראה לעיל):

1. "(מובאה) **דזוקא** הוא"; 2. "(מובאה) **דזוקא/לאו דזוקא**"; 3. "**דזוקא** (: (מובאה))."

1. "(מובאה) **דזוקא** הוא"

המובאה מהמשנה²³:

ותסברא מה אלו [משנה תענית א', ז, כ"י קאופמן: "ומה אלו]²⁴ **דזוקא** הוא והא שייר לה תיבה... " (תענית י"ד, ע"א).

"באלו [נדרים ו', ז: ...אמר קונם זיתים וענבים אלו שאיני²⁵ טועם...] לא קא מיבעיא לן **דזוקא** הוא... " (נדרים נ"ב, ע"ב).

הדיון בדברי אמורא (ולא מובאה ממש)

"...תרתיה מיהת **דזוקא** ניהו" (פסחים ס"א, ע"א²⁶; זבחים ד', ע"ב), ופירש רש"י:

"(תרתיה) מהק פירכ"י, כשהכוונה לדברי רב פפא: "אמריתא לשמעתיא קמיה דרבא",

22. כ"י מינכן קודם "א"ר יוחנן" ל"דזוקא ב..."; בדפוסים אין גורסים "א"ר יוחנן", כנראה בעקבות התוספות ("לא גרסינן א"ר יוחנן"). כ"י המבורג אין מדובר במבנה "דזוקא ב", אלא ב"דזוקא" בלבד (בלא "א"ר יוחנן") ודוקא אדם אחד ושדה אחת אבל אדם אחד ושתי שדות שדה אחת ושני בני אדם לא. כ"י ותיקן 115 (במכון רש"י של אוניברסיטת בראילן): ודזוקא בשדה אחת ובאדם אחת (!)...; כ"י פריס 1337: דזוקא באדם אחד ובשדה אחת.

23. המקומות שבהם המובאה מהתורה היא הובאו לעיל בדיון על **דזוקא** בעברית של לשון חכמים (בהערות).

24. בדפוסים תענית א', ו: הרי אלו.

25. כ"י קאופמן ו', יא: "...שני...".

26. אין מקום זה יכול להיחשב כדוגמה למבנה הנידון אלא על-פי הדפוס בפסחים ס', ע"ב בלבד. כ"י ותיקן 109 אין "תרתיה מיהת דזוקא" (ובדפוס אחר "מיהא"), אלא "ואף על גב דתרתיה דזוקא תרתיה לאו דזוקא"; לפי זה יש לשייך את המקום בפס' ס', ע"ב לסעיף 2.

והוא מונה ארבע טענות-פירוכות (פסחים ס', ע"ב). הקטע בפסחים חסר מכ"י מינכן, ואילו בזבחים ד', ע"ב אף בדפוס אין "יניהו" כלל: "תרתני לאו דוקא תרתני מיהא דוקא", ובכ"י מינכן: "ואע"ג דתרתני לא דוקא תרתני דוקא".

2. "מובאה) דוקא/לאו דוקא"

יש שהמובאה מהמשנה היא²⁷, יש מהתוספתא ויש מברייתא שבתלמוד הבבלי, או אף מדברי אמורא.

במקומות האלה המובאה מהמשנה היא:

"דתנן [שקלים ח', א]... אלא רישא [=כל הכלים הנמצאים בירושלים דרך ירידה לבית הטבילה טמאין] דוקא וסיפא [=דדרך עליה טהורין] לאו דוקא²⁸ (פסחים י"ט, ע"ב).
"...מיד תינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן [סוכה ד', ז], מאי לאו הוא הדין לגדולים, לא, תינוקות דוקא" (סוכה מ"ו, ע"ב)²⁹.

"תנן [מגילה ד', ד] חל להיות בתוך השבת³⁰... מאי לאו אפילו בע"ש [=בערב שבת], לא, בתוך השבת דוקא" (מגילה ל', ע"א; וכן גם בכ"י קולומביה T 141, x 893).
"...וזהו דגירושין [יבמות ג', ח]: ...כתב בכתב ידו ואין עליו עדים וכו' זהו ספק גרושין]³¹ לאו דוקא..." (יבמות ל"א, ע"ב).

"...מת והוא הדין לחלה, דלמא מת"י [גיטין ז', ח]: "מעכשיו³² ועד י"ב חדש ומת בתוך שנים עשר חדש הרי זה גט"י דוקא, דלא ניחא ליה דתפול קמי יבם" (כתובות ב', ע"ב).
"...מאי לאו הוא הדין לחלה, לא, מת דוקא, דלא ניחא ליה דתפול קמי יבם" (כתובות ג', ע"א).

"בעי רמי בר חמא אלו דוקא או שאיני טועם דוקא" [נדרים ו', ז]: "אמר קונם זיתים וענבים אלו שאיני טועם...³³ אי ס"ד [=סלקא דעתך] אלו דוקא... כי מיבעיה לן בשאיני טועם, דוקא או לאו דוקא (נדרים נ"ב, ע"ב).

"...ואיכא דאמרי נישאו וה"ה [=והוא הדין] לזינו... לא, נישאו [גיטין ח', ו]: "הלכו הצרות האלו ונישאו..." [דוקא משום דמיחלפא באשה שהלך בעלה למדינת הים" (גיטין פ', ע"ב).

"מאי קא סבר ר"ש [=רבי שמעון בן מנסיא], אי רעהו" [בבא קמא ד', ג]: "שור של ישראל שנגח שור של הקדש ושור של הקדש שנגח לשור של הדיוט פטור שנאמר שור רעהו (שמי כ"א, לה) ולא שור של הקדש..." [דוקא... ואי רעהו לאו דוקא" (בבא קמא ל"ז, ע"ב – ל"ח, ע"א, ועוד מספר פעמים).

"אלא אמר רבא שור והוא חרש שור והוא שוטה שור והוא קטן" [בבא קמא ה', ו]:
"...נפל לתוכו שור חרש שוטה וקטן חייב..." [דוקא, אבל שור והוא פקח פטור...] (בבא קמא נ"ד, ע"ב).

27. ראה לעיל בהערה 10.

28. 1341: אלא ריש' דוקא וסיפא לא'. ו109: אלא רישא דוקא וסיפא לאפוקי גוי אתא.

29. בכ"י אוקספורד Heb E51 אין "תינוקות דוקא".

30. כ"י קאופמן: "בתוך שבת".

31. כ"י קאופמן: "זה הוא ספק גירושין".

32. כ"י קאופמן ז', ט: "מיכן...".

33. כ"י קאופמן ו', יא: "...שני...".

"אמר ליה אבי וכל היכא דתני קרקעי [בבא בתרא א', ו: "שכיב מרע... ושייר קרקע כלשהו..."] קרקע **דוקא**, והא תנן... " (בבא בתרא קמ"ט, ע"ב).
"אמר [שבועות ד', ג: שבועות העדות כיצד? אמר לשנים בואו והעידוני] ³⁴ לאו **דוקא**...
אמר דהכא **דוקא** קתני... ³⁵ "אמר דהתם **דוקא** ולא אמר דהכא **דוקא**" (שבועות ל"ב, ע"א).

"...אידיהן של עובדי כוכבים נשא ונתן אסורין, מאי לאו לפני אידיהן" [עבודה זרה א', א: "לפני אידיהן של עובדי כוכבים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהן...?"] ³⁶, "לא, אידיהן **דוקא**" (עבודה זרה ו', ע"ב).
"...אלו טרפות [חולין ג', א; ג] **דוקא**... אלו כשרות [חולין ג', ב; ד] **דוקא**... אלו טרפות **דוקא** תנא טרפות ותנא זה הכללי" (חולין נ"ד, ע"א).
"אלו כשרות **דוקא** תנא טרפות ותנא זה הכללי" (חולין נ"ד, ע"ב).
"בשלמא החזירו דרישא" [חולין ד', א: "...והוציא העובר את ידו והחזירו..."]
דוקא... לא דרישא **דוקא** ולא דסיפא" [...הוציא את ראשו אע"פ שהחזירו...] **דוקא**...
(חולין ס"ח, ע"א).

המובאה שלפני **דווקא** מהתוספתא היא:
"סנדל... מאי לאו לא שניא פנימית ולא שניא חיצונה, לא, פנימית [תוספתא כלים בבא בתרא ד', ה; צוקרמנדל, עמ' 594: "סנדל שנפסקו ³⁷ שתי אזניו... נפסקה פנימית טמא החיצונה טהור"] **דוקא**" (שבת ק"ב, ע"ב).
"והתניא [תוספתא מגילה א', ח; צוקרמנדל, עמ' 222] אין בין ג' שניות ³⁸ לשבע אחרונות אלא... והא אין בין קתני ותסברא אין בין **דוקא** והא שייר תיבה... " (תענית י"ג, ע"ב).
"ת"ר [תוספתא קידושין א', א; צוקרמנדל, עמ' 334] כיצד בכסף ³⁹ נתן לה כסף... הרי את מקודשת לי... הרי זו מקודשת אבל היא שנתנה ⁴⁰ ואמרה היא הריני מקודשת לך... אינה מקודשת... רישא **דוקא** סיפא כדי נסבה... " (קידושין ה', ע"ב).

במקומות אלו המובאה שלפני **דווקא** מהברייתא שבבבלי היא:
"מאן דמרבי עופות קסבר כללא בתרא **דוקא**... ומאן דממעט עופות קסבר כללא קמא **דוקא**... " (עירובין כ"ח, ע"א), והכוונה לברייתא [עירובין כ"ז, ע"ב ובמקבילות]: "דתניא ונתתה הכסף בכל אשר תאווה נפשך [דב' י"ד, כו] כלל [=כללא קמא], בבקר ובצאן, ביין ובשכר פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכללי" [=כללא בתרא].
"אמר מאן דתני לה כרבי יהודה לאו **דווקא** מאן דתנאי לה כרבי יוסי **דווקא**" (מגילה

34. כ"י קאופמן: "לעידין".

35. "דווקא קתני" שייד למבנה אחר, ראה להלן.

36. כ"י קאופמן: "...של גויים... מלשאת ומלתת...".

37. כ"י ארפורט: "...שנתפסקו...".

38. כ"י ארפורט: "...שלוש תעניות...".

39. כ"י וינה (ליברמן, עמ' 276): "בכסף כיצד...".

40. כ"י וינה: "אבל נתנה היא לו כסף... אין מקודשת"; כ"י ארפורט: "...אבל נתנה לו כסף...".

ב', ע"ב). הדיון מוסב על דברי ברייתא שבבבלי [תענית י"ד, ע"ב]: "מיתבי א"ר יהודה אימתי בזמן שהשנים כתיקן וישראל שרוין על אדמתן..."
"מני אי רבן הא אמרי שנים **דוקא**..." [חולין כ"א, ע"א], והדיוק מוסב על הברייתא [שם]: "תניא נמי הכי כיצד מולקין חטאת העוף... ובעולה שנים או רוב שנים".
"דתניא... ורמינהי... [תוספתא חולין ט', יד; צוקרמנדל, עמ' 511]... ר"ש אומר [צ"ל רבי ישמעאל אומר] מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף אף כל קרום ונקלף ר"ע אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף אף כל תותב קרום ונקלף... שאני הכא כיון דקתני מה **דווקא**" (חולין מ"ט, ע"ב). יסוד הדיוק הוא בתוספתא אלא שהמובאה היא מהבבלי ("מה") שהיא בברייתא.

מקור המובאה לא נתברר במקומות האלה:
"ת"ש [=תא שמע] כתנות כהונה שבלו מועלין בהם דברי ר"מ [=רבי מאיר], מאי לאו אפי' [לו] לא בלו, לא, בלו **דוקא**" (קידושין נ"ד, ע"א).
"מיפשט פשיטא ליה לרבי אליעזר דהקריבתו **דוקא** אבל הקדישתו לא (עבודה זרה ס"ג, ע"א), במבנה אנטייתיטי הדומה ל"דווקא (מובאה) אבל... לא"; ייתכן שמבנה זה הוא תוצאה של גרירה למבנה שלפניו⁴¹.

המובאה מדברי אמוראים או מדברי סתמא דגמרא היא:
"...אלא לאו **דווקא**" (נדרים ג', ע"א), והכוונה שהכלל שנאמר לפני כן [נדרים ב, ע"ב]: "ההוא דסליק מיניה ההוא מפרש ברישא..." [אינו בעל תוקף מוחלט, כלומר המובאה היא מדברי הגמרא].

"א"ר יהושע בן לוי המוכר עבדו לעובד כוכבים קונסים אותו עד מאה בדמיו. **דוקא** לאו **דוקא**... קונסין אותו עד עשרה בדמיו **דוקא** או לאו **דוקא**..." (גיטין מ"ד, ע"א);
הדיוק בדברי האמורא ר' יהושע בן לוי.
"בעי אביי אמר לה הרי את מותרת לכל אדם חוץ מראובן ושמעון... או דלמא לראובן **דוקא**, ואם תמצא לומר לראובן **דוקא** לשמעון מהו... או דלמא לשמעון **דוקא**" (גיטין פ"ג, ע"א); הכוונה לדייק בדברי אביי.

"והא"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב לעיני כל ישראל [דב' ל"ד, יב] באמצע הדף ההיא באמצע שיטה איתמר. רבנן אמרי אף באמצע שיטה. רב אשי אמר באמצע שיטה **דווקא**, והלכתא באמצע שיטה **דווקא**" (מנחות ל', ע"א); מדייקים כאן בדברי אמורא (בשם רב).

"אמרי בני ר' חייא מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק. איכא דאמרי אף מחזיר ואיכא דאמרי מחזיר **דוקא**" (חולין י"ט, ע"ב)... "ואי ס"ד [=סלקא דעתך] מחזיר **דוקא** מאי איריא מולק... שמע מיניה אף מחזיר" (חולין כ', ע"א). הדיוק הוא בדברי בני ר' חייא.

"קרי כאן אשר יזה מדמה [ויקי' ו', כ] ולא שכבר היזה, אלא לאו **דוקא**" (מעילה ה', ע"א) "ה"נ [=הכי נמי] לאו **דוקא**. אמר רב אסי... אלא לעולם דמעילה **דוקא**"... (מעילה שם, ע"ב)⁴².

41. ראה להלן, סעיף 3.

42. **דוקא** אחרונה זו אינה מדייקת במובאה אלא בביטוי המזהה או המסכם אותה, וראה על אפשרות זו

3. "דווקא" (: (מובאה))

יש **שדווקא** קודמת למובאה כחלק נשואי של משפט (מודגש), כשאחריו משפט אנטייתיטי הפותח במלת הניגוד "אבל" ונשואו הוא מלת השלילה "לא"⁴³. כך הוא אפוא מבנה המשפט: "**דווקא** א (מובאה), אבל ב (=ביטוי המנוגד למה שנכלל במובאה) לא". המובאה מהמשנה היא, במקצתה מהתוספתא או מהברייתא של הבבלי, ויש שהיא מדברי אמוראים (או מדברי סתמא דגמרא).

ואלו הם המקומות (כשהמובאה מהמשנה היא):

"**דווקא** יבש אבל לח לא..." (שבת קכ"ז, ע"ב), מוסב על המשנה [שבת י"ח, א]: "מפנין תרומה טהורה... והתורמוס היבש...".

"...אמר רבא **דווקא** כיסו אבל מציאה לא" (שבת קנ"ג, ע"א), והמובאה היא מהמשנה [שבת כ"ד, א]: "מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי...".

"אמר רב הלכה כר"ש [=כרבי שמעון] **דווקא** בתו אבל בנו לא" (עירובין פ"ו, ע"א), כשמובאת המשנה [עירובין ח, ת]: "רבי שמעון אומר אפילו הניח ביתו והלך לשובות אצל בתו באותה העיר...".

"אמר רב נחמן **דווקא** נשתנו אבל יבשו לא" (תענית י"ט, ע"א), בדרך של שינוי בצורת הפועל שבמשנה [תענית ג', א]: "אבל צמחים ששנו"⁴⁴ מתריעין עליהן מיד".

"ואידי דתנא רישא אשתו שמתה מותר באחותה" (יבמות ד', יג)⁴⁵ "**דווקא** באחותה אבל באמה לא דהויא לה איסורא דאורייתא" (יבמות י"ח, ע"א).

"סיפא אצטריכא ליה מת לו אח אחד חולץ לשתיהן. היו לו שנים אחד חולץ ואחד מיבם [יבמות ב', ו]⁴⁶ **דווקא** מיחלץ והדר יבומי אבל יבומי ברישא לא" (יבמות כ"ג, ע"ב)⁴⁷; תוך כדי לפאראפראזה של מלת המובאה: חולץ – מיחלץ.

"ואי תנא אם אם אמה ה"א [=הוה אמינא] האחין מותרין **דווקא** באם אם אמה אבל באם אמה ובאמה לא" (יבמות מ', ע"ב), והמובאה מהמשנה [יבמות ד', ז]: "הוא אסור באמה ובאם אמה... והאחין מותרין".

"...משום דקבעי למיתני לסיפא כ"ג [=כהן גדול] שנשא את האלמנה [יבמות ט', ב]⁴⁸ **דווקא** נשא דשווייה חללה אבל קידש שריא ליה..." (יבמות פ"ד, ע"א). אין כאן מלת השלילה "לא" (...דווקא ...אבל ...לא), מפני שעיקרה של ההלכה מנוסחת בשלילה: "ואלו אסורות לאלו ולאלו...".

"...משום דקבעי למיתני סיפא כ"ג שנשא את האלמנה... [יבמות ט', ב] **דווקא** אלמנה אבל בתולה חזיה ליה..." (יבמות פ"ד, ע"ב); אף כאן אין מלת השלילה "לא".

להלן, בסוף פרק זה.

43. חוץ ממובאה המנוסחת כשלילה ("אסור"); במקרה זה הביטוי "אבל... לא" מתחלף בביטוי שווה ערך בתכנו (כשהמובאה מדברי אמוראים או מדברי הגמרא); וראה להלן, בסוף פרק זה.

44. רש"י: "שנשתנו ממנהגן". וכבר בגמרא חל השינוי: "...אי נמי צמחו וחזרו ונשתנו...".

45. כ"י קאופמן ד', יד.

46. כ"י קאופמן ב', ז.

47. ובמקבילות: יבמות צ"ח, ע"ב; צ"ט, ע"ב; קידושין נ"א, ע"ב; נב, ע"א.

48. כ"י קאופמן ט', ד.

"אי אמר הלכתא כרבי יהודה הוה אמינא דוקא השיאה" [כתובות ו, ו: "...אם השיא את הבת הראשונה..."] "אבל לא השיאה לא..." [כתובות ס"ח, ע"א].

"...והאי דקתני נתקל... דדוקא נתקל [בבא קמא ג, א: "המניח את הכד ברה"ר (=ברשות הרבים) ובא אחר ונתקל בה..."] אבל שבר לא..." [בבא קמא כ"ז, ע"ב; כ"ח, ע"א].

"אמר רבא דוקא דינר [בבא בתרא ט, ה: "שלם שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן"⁴⁹ אפילו בדינר..."] אבל פחות מדינר לא?" [בבא בתרא קמ"ו, ע"א].

"אמר רבא דוקא זפתה [עבודה זרה ה, יא: "גת של אבן שזפתה עובד כוכבים"]⁵⁰ אבל דרך בה לא... קמ"ל [=קא משמע לן] דוקא זפתה אבל דרך בה לא סגי לה בניגוב" [עבודה זרה ע"ד, ע"ב].

"אמר רב ששת... ודוקא בן יום אחד [נדה ה, ג: "תנוק בן יום אחד..."] אבל עובר לא..." [נד מ"ד, ע"א].

המובאה מהתוספתא היא:

"ודוקא טהורה [תוספתא שבת ט"ז, ב⁵¹; צוקרמנדל, עמ' 132: "...אמר רשב"ג מרחמין היינו על בהמה טהורה ביו"ט"] אבל טמאה לא..." [שבת קכ"ח, ע"ב].

"ודוקא בנו ובתו [תוספתא בכורות ג, יט; צוקרמנדל, עמ' 58: "...רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו בנו ואפילו בתו... אין נאמנין"] אבל אשתו לא..." [בכורות ל"ה, ע"ב].

המובאה מהברייתא שבתלמוד הבבלי היא:

"...ודוקא אביו של חתן או אמה של כלה אבל איפכא לא" [כתובות ד', ע"א]; מוסב על הברייתא: כדתני [כתובות ג, ע"ב] "הרי שהיה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוכל בעילת מצוה ופורש..."

"ואמר רב דוקא בלן הוא דמחסרא משיכה אבל מידי אחריתי דמחסרא משיכה לא מעל עד דמשיך" [בבא מציעא מ"ח, ע"א]; המובאה היא מהברייתא, "דתניא [מעילה כ, ע"א] נתנה לבלן מעל".

"דדוקא מכר.. אבל לא מכר לא" [בבא בתרא מ"ד, ע"א]; המובאה מהברייתא: "תנו רבין [בבא בתרא מ"ג, ע"ב] מכר לו⁵² בית מכר לו שדה אין מעיד לו עליה..."

"הא קמ"ל [=קא משמע לן] דוקא ראה בליל ח' אבל ביממא דז' לא..." [כריתות ח', ע"א]; הדיוק הוא בדברי הברייתא [כריתות ח', ע"א]: "נימא כתנאי זר שראה גי ראיות בליל ח' תני חדא מביא ותניא אידך אינו מביא..."

49. כ"י קאופמן ט, ז: "...סעודות חתן".

50. כ"י קאופמן ה, יג: "...גוי...".

51. כ"י וינה ט"ו, ב; ליברמן, מועד עמ' 68.

52. בתוספתא (סנהדרין ה, ה: צוקרמנדל, עמ' 423) מדובר על הלוקח: "...לקח הימנו בית או שדה... הרי זה אינו מעיד..."

לא נתברר ממקום אחר מקור המובאה במקרים האלה:
"הרואה ישמעאל בחלום תפלתו נשמעת, ודוקא ישמעאל בן אברהם אבל טייעא בעלמא לא" (ברכות נ"ו, ע"ב).
"ותפשוט מדרבי אליעזר, דא"ר אליעזר שקדמה והקריבתו דוקא הקריבתו אבל הקדישתו לא..."⁵³ (עבודה זרה ס"ג, ע"א).

ואלו הם המקומות שבהם המובאה היא מדברי אמורא או מדברי סתמא דגמרא (כשבחלקם הניסוח האנטיתיטי "אבל..." לא מתחלף בביטוי שווה לו בתכנו, כפי שמתבקש ממהלך הדיון):

"...אמר זעירי... ולא ידענא אי בית המשתה הוה אי בית האבל הוה, מדקאמר אי בית המשתה הוה אי בית האבל הוה דוקא בית האבל או בית המשתה דטרידי [רש"י: "ולא יכלו לקשור מבעוד יום והתם הוא דשרי בלא קישור אבל בעלמא לא"] אבל הכא קשר אין לא קשר לא..." (שבת נ, ע"ב); הדיוק הוא במובאה מדברי האמורא זעירי.
"ורבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו דוקא הכיר ולבסוף שכת, אבל תינוק שנשבה בין הנכרים וגר שנתגייר לבין הנכרים פטור" (שבת ס"ח, ע"ב); הדיוק מוסב על דברי רב ושמואל [שבת ס"ח, ע"א]: "רב ושמואל דאמרי תרוייהו מתניתין [שבת ז', א: "כל השוכח עיקר שבת..."] בתינוק שנשבה לבין הנכרים וגר שנתגייר לבין הנכרים, אבל הכיר ולבסוף שכת חייב על כל שבת ושבת". הניסוח האנטיתיטי "אבל..." לא מתחלף כאן בביטוי שווה בתכנו: "אבל... פטור" [=לא חייב].

"אמר רב פפא דוקא בשר אבל חיטי לא..." (פסחים נ"ג, ע"א), והכוונה לדייק בדברי רב יהודה אמר רב: "אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא" (פסחים נ"ג, ע"א).
"איכא דאמרי דוקא מחתא וקטרת דחדא עבודה היא אבל שאר עבודות בעי פייס..." (יומא כ"ה, ע"ב), והדיוק הוא בדברי הגמרא: "שאני מחתה וקטרת דחדא עבודה היא" (יומא כ"ה, ע"ב). הביטוי האנטיתיטי "אבל..." לא מתחלף כאן בביטוי שבדרך החיוב השווה לו בתכנו ("בעי פייס"), מאחר שהניסוח הראשון שהובא מהתוספתא [וס הכפורים א', יא: צוקרמנדל, עמ' 181; ליברמן, מועד, עמ' 224] כבר הוא בלשון של שלילה: "רבי יהודה אומר לא היה פייס למחתא..." [כלומר "בעי פייס" = *לא לא היה פייס].

"שלח ליה רב אידי בר אבין לאביי היכי עבדין, מייתין שערתא ומסרטינן ליה ומייתין תרבא ושייפינן... דוקא שערתא אבל פרזלא מזרף זריף" (יבמות ע"ו, ע"א); הגמרא מדייקת כאן בדברי אמורא, והביטוי "אבל..." לא מתחלף בניסוח שבדרך החיוב ("מזרף זריף" = *לא עבדין הכי אלא...").

"אמר אביי לכתוב חתימת ידיה אחספא ושדי ליה בבי דינא... דוקא אחספא אבל אמגלתא לא..." (כתובות כ"א, ע"א). דוקא של הגמרא מוסבת על דברי אביי.
"בעא מיניה ריש לקיש מר' יוחנן עדים החתומין על הגט ושמותן כשמות עובדי כוכבים מהו, אמר ליה לא בא לידינו אלא לוקוס ולוס והכשרנו. דוקא לוקוס ולוס דלא

53. לידו גם המבנה "מובאה) דווקא": "...מיפשט פשיטא ליה לרבי אליעזר דהקריבתו דוקא אבל הקדישתו לא" (עבודה זרה ס"ג, ע"א).

שכיחי ישראל דמסקי בשמתייהו" (גיטין י"א, ע"ב); הגמרא מדייקת בדברי ר' יוחנן. "א"ל [=אמר ליה] עולא לא צריכת דהא... ורב נחמן קרו קמיה ספרי דייני וחתיים. ודוקא רב נחמן וספרי דייני דאית להו אימתא, אבל רב נחמן וספרי אחרני, ספרי דייני ואיניש אחרני לא" (גיטין י"ט, ע"ב): הגמרא מדייקת בדברי עולא.

"אמר רבא כתב לה גט ונתנו ביד עבדו... ואמר רבא כתב לה גט ונתנו בחצר... וצריכא, דאי אשמעינן עבד הוה אמינא דוקא עבד אבל חצר ליגזר משום חצר הבאה לאחר מכאן, ואי אשמעינן חצר ה"א [=הוה אמינא] דוקא חצר אבל עבד ליגזר כפות אטו שאינו כפות קמ"ל [=קא משמע לן]" (גיטין כ"א, ע"א). הדיוק הוא בדברי רבא, ובמקום הביטוי האנטיתיטי "אבל... לא" באים ניסוחים בדרך החיוב: הושמטה בהם מלת השלילה "לא" ובא במקומה משפט הנמקה (* אבל חצר לא, דליגזר משום חצר הבאה לאחר מכאן – ליגזר משום חצר הבאה לאחר מכאן; * אבל עבד לא, דליגזר כפות אטו שאינו כפות – ליגזר כפות אטו שאינו כפות).

"רב אשי אמר כגון דקאמר נקב יש בו בצד אות פלונית דהוה ליה סימן מובהק. ודוקא בצד אות פלונית דהוה ליה סימן מובהק, אבל נקב בעלמא לא" (גיטין כ"ז, ע"ב; בבא מציעא י"ח, ע"ב). ודוקא מוסבת על מובאה מדברי רב אשי.

"אמר לא ידענא אי משום סימנא אהדורה וקסברי סימנים דאורייתא, אי משום טביעת עינא ודוקא צורבא מדרבנן אבל אינש בעלמא לא" (גיטין כ"ז, ע"ב; בבא מציעא י"ט, ע"א)⁵⁴.

"ואמר רבי יהודה אמר רב חבית מלאה מים שנפלה לים הגדול... ודוקא לים הגדול דקאי וקיימא אבל נהרא בעלמא לא" (מכות ד', ע"א). ודוקא מוסבת על מובאה מדברי רב יהודה אמר רב.

"כי אתא רב יצחק בר יוסף א"ר יוחנן המערה יין נסך מצרצור קטן לבור אפילו כל היום כולו ראשון ראשון בטל. ודוקא צרצור קטן דלא נפיש עמודיה אבל חבית דנפיש עמודיה לא" (עבודה זרה ע"ג, ע"ב). הגמרא מדייקת בדברי אמורא (רבי יוחנן).

"...הני צריכי, אי כתב רחמנא על דם האשם [ויקי' י"ד, כח] הוי אמינא איתיה אין נתקנח לא, כתב רחמנא על מקום [ויקי' י"ד, כח: "על מקום דם האשם"], ואי כתב רחמנא על מקום הוה אמינא דוקא נתקנח אבל איתיה אימא הוי חציצה, קמ"ל על דם האשם" (מנחות י', ע"א). הדיוק מוסב על דברי סתמא דגמרא, והביטוי האנטיתיטי "אבל... לא" נתחלף ב"אבלי" ואחריה משפט הנמקה (* אבל איתיה לא דאימא... – אבל איתיה אימא...)⁵⁵.

"מאי אלל רבי יוחנן אמר מרטקא ור"ל [=וריש לקיש] אמר בשר שפלטתו סכין... כי פליגי אליבא דרבנן, ר' יוחנן אמר מרטקא נמי מצטרף וריש לקיש אמר דוקא בשר שפלטתו סכין אבל מרטקא לא מצטרף" (חולין קכ"א, ע"א). המובאה שדוקא מוסבת אליה היא מדברי ריש לקיש, והדיוק הוא בדבריו.

54. על המימרא מפי רבי חנינא (גיטין י"ד, ע"א) ראה לעיל, פרק א (בחלק העברי של הבבל).

55. בכ"י ותיקן 118 בשינויים קלים: הנהו צריכי... אין נתקנח לא... אימי הויא חציצה קמ"ל.

משפטי (ו)דווקא ד- (?)

בארמית של התלמוד הבבלי עשוי משפט ד- (שכנגדו משפט ש- בעברית של האמוראים)⁵⁶ לבוא אחר (ו)דווקא הנשואית. משפט ד- זה יש לראותו כמבנה תחבירי מועצם, שהרי במקום זה שלאחר (ו)דווקא נוהג שם (או צירוף שמני) שהוא מובאה ממקור קודם.

אלו הם המקומות:

"...ואתא ר' יוסי למימר אפי' [לו] בתוך תחום שבת ודוקא⁵⁷ דאית ליה פותחת אבל לית ליה פותחת אפילו סמוך לעיר נמי לא" (ביצה ל"א, ע"א). משפט ד- זה חוזר בניסוח חדש על מה שנאמר במשנה [ביצה ד', ב]: "...ר' יוסי אומר כל שנכנסין לו בפותחת...". "אמר רבה בר רב הונא האחיץ שקנו אתרוג בתפוסת הבית... אם יכול לאוכלו יצא ואם לאו לא יצא דוקא דאיכא⁵⁸ דאיכא אתרוג לכל חד וחד אבל פירש או רמון לא" (בבא בתרא קל"ז, ע"ב). אולם לדעת רש"י "ודוקא אתרוג אבל פריש ורמון לא" אריכות פירוש של שוטים הוא ואינו מן הגמרא; כלומר מקום זה אינו ודאי. אולם בכ"י מינכן מובא המשפט של "ודוקי דאיכי אתרוג אבל פריש או רמון לא" (ואין בו "לכל חד וחד"). "אי ממתני' [תיך] הוא אמינא דוקא דכייפה⁵⁹ ופשטה והדר כייפה לה אבל פשוטה וכפפתה לא, קמ"ל" (חולין ל"ח, ע"א); הדיוק הוא בדברי המשנה [חולין ב', ו]: "בהמה דקה שפשטה ידה⁶⁰ ולא החזירה פסולה..." ובהמשכם בדברי שמואל: "היתה ידה כפופה ופשטתה..."

המובאה – פאראפראזה

יש שהמובאה שדווקא מכוונת אליה מקבלת צורה חדשה, מעין פאראפראזה או ניסוח מסכם (בארמית). ברוב המקרים כאן המבנה הוא "פאראפראזה) דווקא", ומצוי המבנה "דווקא (פאראפראזה)" אף הוא⁶¹.

ואלו הם המקומות:

המבנה "פאראפראזה) דווקא

הדיוק במשנה הוא:

"ואם תמצא לומר תרוייהו דוקא תרתי למה לי..." (כתובות פ"ג, ע"ב), כש"תרוייהו"

56. ראה לעיל פרק א.

57. כ"י מינכן: דווקא דאית ליה פותחת... כלומר לא "ודווקא ד...", ולאחר "דוקא" באה מובאה מדברי סתמא דגמרא, כפי שטאמר לפני כן "והוא דאית ליה פותחת". בכ"י קולומביה T 141 x 893 אין "אפי' בתוך תחום שבת", אלא: דוקא דאית ליה פותחת, בכ"י ותיקן 109 ליתא "ודוקא ד...", אלא: "כיון דאית ליה פותחת אפילו בתוך תחום שבת נמי...".

58. בכ"י ותיקן 115 ובכ"י המבורג אין "ד..."; "ודווקא אתרוג לכל חד וחד אבל פריש ורמון לא"; בכ"י ותיקן לא ליתא "לכל חד וחד".

59. כ"י מינכן: "דוקי דכייפיה ופשטה והדר כיפה..."; בכ"י המבורג 169 (מהדורת אי שרי, מקור 1974 י-ס), אין "דווקא ד..." כלל.

60. כ"י קאופמן: "את ידה".

61. אולם מחמת ניסוח מחדש בפועל נטוי ראה להלן.

כולל שתי מובאות קודמות מהמשנה: פירי פירות, עד עולם [כתובות ט', א: "ר' יהודה אומר לעולם אוכל פירי פירות עד שיכתוב לה.. עד עולם"]⁶².

"...איבעית אימא הכא דוקא⁶³... איבעית אימא בוגרת דוקא" (נדרים ע"ב, ע"ג); תואר הפועל הדיאיקטי "הכא" מכוון למובאה מהמשנה [נדרים י"ה: בוגרת ששהתה⁶⁴ שנים עשר חדש ואלמנה שלשים יום...], כפירוש הר"ן וכגרסתו: "בוגרת דהכא דווקא... בוגרת דהתם דווקא"⁶⁵.

"ואי סתמא דוקא⁶⁶ מה לי חד סתמא מה לי תרי סתמי" (קידושין נ"ד, ע"ב), כש"סתמא" מכוונת למשנה כולה.

"...שמע מיניה לאכילה נמי בעי ר' שמעון ראשו ורובו, לא, לבכורה דוקא⁶⁷ דייקא נמי דקא שבקה לאכילה... " (בכורות ז', ע"א); "לבכורה" משמש כביטוי מקביל ל"לאכילה" המופיע בשאלת הגמרא ויש בו מעין מובאה (בדרך של רמיזה) מהמשנה [בכורות א', ב]: "פרה שילדה מין חמור⁶⁸... פטור מן הבכורה"⁶⁹.

"ודלמא מאי מעושרין מעשר דוקא דיקא נמי דקתני ירעו" (בכורות נ"ט, ע"ג)⁷⁰, תוך כדי פירוש למובאה מהמשנה [בכורות ט', ז]: "קפץ אחד... מן המעושרין⁷¹ לתוכן כולם ירעו עד שיסתאבו".

הדיק בתוספתא הוא:

"...אי רישא דוקא, נסיב⁷² סיפא משום רישא, אי סיפא דוקא, נסיב רישא משום סיפא" (נדרים ע"ב, ע"א), כשהמונחים המסכמים "רישא" ו"סיפא" מכוונים לחלקי התוספתא [נדרים ו', ב; צוקרמנדל עמ' 281]: "אימתי אמרו... בזמן שלא שמע הבעל⁷³ (רישא), אבל אם שמע וקיים..." (סיפא)⁷⁴.

הדיק בדברי הגמרא הוא:

"...וסבר דידי דווקא ודידתו עירוב מחשבות הוי, או דילמא דידהו דווקא ולדידי שיורי שיר לי..." (זבחים ל', ע"ב), כשהכוונה לדברים שלימד רבי את לוי ולדברים ששמע לוי מרבנן (כך הוא גם בכ"י ותיקן 118).

62. וכן בכ"י ותיקן 130 (דאם תימצא לומר...).
63. "הכא דוקא" ליתא בכ"י מינכן.
64. כ"י קאופמן: בוגרת וששהת; ובגמרא בבבלי [כתובות נ"ז, ע"ב]: בוגרת וששהתה י"ב חדש.
65. בכ"י ותיקן 110 ליתא "הכא דוקא", אולם איתא "בוגרת דווקא".
66. כ"י מינכן: ואי סתמי דוקא...; בכ"י ותיקן 111 ליתא "ואי סתמא דוקא", אלא: מכדי הא סתמא והא סתמא מה לי חדא סתמא... .
67. אין כ"י מינכן גורסת "לבכורה דוקא", אלא: ...לא לבכורה דיקי נמי דקתני ושבקה לאכילה... .
68. כ"י קאופמן: כמין חמור.
69. בכ"י ותיקן 119 אין "לבכורה דוקא", אלא: "ראשו ורובו לבכורה לאו דווקא דיקא נמי דקא...".
70. וכן כ"י ותיקן 119.
71. כ"י קאופמן ס', ח: "...המעושרין לתוכן..."; וכן בכ"י מינכן.
72. כ"י מינכן: "אי רישא דוקי ונסיב סיפי משוי רישא דוקי ונסיב רשי" משוי סיפא". בכ"י ותיקן 110 מובא החלק הראשון בלבד: "אי רישא דווקא ונסיב סיפא משום רישא (— סיפא ת"ש...)" .
73. בכ"י ארפורט: "בזמן שלא שמע...".
74. וראה לעיל, בדיון במובאות מהכתוב.

המבנה "דווקא (פאראפראזה)":

הדיוק בדברי **הכתוב** הוא:

"אי לא כתיב בשמן בשמן [ויקי' ז', יב: "חלות מצות בלולת בשמן ורקימי מצות משחים בשמן..."] הוה אמינא **דווקא**⁷⁵ מחצה חלות ומחצה רקימי אבל חלות לחודייהו ורקימי לחודייהו אימא לא... " (מנחות ס"ג, ע"ב), כשהביטוי שליד **דווקא** הוא סיכום (ארמיו)⁷⁶ של תוכן הכתוב (וכן בכ"י ותיקן 118).

הדיוק **במשנה** הוא:

"אמר לך רב **דוקא** קפטרי משילוח כגון פירות שובכו דקדשי מזבח נינהו" (חולין קל"ט, ע"א), בניסוח מחדש (בארמית) של דברי המשנה [חולין י"ב, ע"א]: "...פטור משילוח"⁷⁷.

הדיוק בדברי **אמורא** הוא:

"...למאי אילימא לטומאת שבעה, חמשה דמים טמאין באשה ותו לא, אלא לטומאת ערב, ו**דווקא** תרתי אבל חדא אימא מעלמא אתיה" (נידה מ"א, ע"ב), ובה ניסוח בארמית לדברי רבי יוחנן: "אמר רבי יוחנן מקור שהזיע כשתי טיפי מרגליות טמאה" (שם) (וכן כ"י ותיקן 111).

ג. תפקידים תחביריים נוספים של "דווקא" "דווקא" כתיאור הפועל של הצופן

במשפטים שבהם **דווקא** אינה נראית לכאורה עיקרו של הנשוא, היא באה תמיד לפני פועל מפוועלי הלימוד: **דווקא** קתני, **דווקא** תן, **דווקא** קאמינא, **דווקא** קאמר, **דווקא** גמירי, **דווקא** נסבה. יש שהמובאה ממקור ספרותי כלשהו נזכרת ליד הצירוף הלימודי הזה, ויש שהיא נרמזת בלבד. לאמיתו של דבר גם במקרים אלו אין **דווקא** יוצאת מכלל נשוא אלא שהשתלבו זה בזה במשפטים אלו מבנה העומק והמבנה העילי: **דווקא** שייכת למבנה התשתית, ובו היא מוסיפה לשמש כנשוא. יש לפרש אפוא את המשפטים האלה כך: פלוני טוען (קאמר, קתני וכיו"ב) — במבנה העילי, תוכן האמירה **דווקא** [הוא] — במבנה התשתית. כלומר טיעונו של פלוני מחזיק את תוכן הטענה במצב של דיוק — **דווקא**. ביסודה **דווקא** שבמבנה העומק מוסבת אפוא אל הצופן.

75. בכ"י מינכן: דוקי בו"ו אחת.

76. "מחצה" העברית נגזרת, כנראה, אל המובאה מהכתוב שהיא בעברית.

77. כ"י קאופמן: "פטור מלשלח" (משנה י"ב, ב). גרסת כ"י מינכן שונה כאן: "אלא רב מאי טעמי לא אי כשמואל דוקי פירות שובכו בקדשי מזבח נינהו". לפי גרסה זו אין כאן פאראפראזה לאחר "דווקא" אלא מובאה מדברי אמורא (רב). אף בכ"י ותיקן 122 אין כאן פאראפראזה אלא מובאה מדברי רב: "אמר לך רב דווקא פירות שובכו דקדשי מזבח נינהו".

הדיוק הוא במשנה :

אלא לאו ר' יהודה היא ודוקא קתני לה משמשת וראתה נדה אינה צריכה טבילה... (ברכות כ"א, ע"ב – ע"ב, ע"ב) ; המובאה (בשינוי ניסוח) היא מהמשנה [ברכות ג', ו] : "זב... והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה ורבי יהודה פטור" (וראה גם ברכות כ"ו, ע"א).

"...דוקא מיבעיא להו הסבו [משנה ברכות ו', ו : ...הסבו אחד מברך לכלן] דוקא תנן⁷⁸ אבל ישבו לא או דילמא... כי הסבו דמי" (ברכות מ"ב, ע"ב).

"ולא תימא⁷⁹ דחויי קא מדחינא לך אלא דווקא קאמינא לך דתנן [שבת י"א, ד] אם היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו... (שבת ח', ע"ב).

"...והא מדקתני סיפא [יבמות י', ג] : הראשון ממזר והאחרון אינו ממזר ש"מ [=שמע מיניה] דוקא קתני... (יבמות צ"ג, ע"ב).

"...הכא ספיקא הוא דלמא פחות מסלע ויותר על שקל קאמר וזירוזין הוי או דלמא דוקא קאמר⁸⁰ ונידרא הוי [נדרים כ"א, ע"ב], והכוונה למשנה [נדרים ג', א] : "...היה מוכר חפץ ואמר קונם שאני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאני מוסיף לך על השקל שניהם רוצין בשלשה דינרין".

"...אם אמר לה ע"מ [=על מנת] שתתני לי איצטליתי ואבדה איצטליתו איצטליתי דוקא קאמר לה [גיטין ע"ד, ע"ב]⁸¹ ; הדיוק הוא במשנה " [גיטין ז', ה] : "...ה"ז [=הרי זה] גיטך ע"מ שתתני לי איצטליתי⁸² ואבדה איצטליתו...".

"...הא מדקתני רישא דיינו וסיפא עדיו אלמא דוקא קתני" (סנהדרין כ"ג, ע"ב) : הכוונה למשנה [סנהדרין ג', א] : "זה פוסל דיינו של זה... זה פוסל עדיו של זה..."⁸³.

"...רב פפא סבא משמיה דרב אמר אף ארבע מיתות מדקא מפליג רבי שמעון ש"מ [=שמע מינה] דוקא קתני" (סנהדרין מ"ט, ע"ב) ; הדיוק הוא במשנה [סנהדרין ז', א] : "...רבי שמעון אומר שריפה סקילה חנק והרג".

"בעא מיניה אביי מרבה בא לו בארוכה שיעור קצרה מהו, שיעור גמירי... או דלמא דוקא גמירי בארוכה חייב בקצרה פטור" (שבועות י"ז, ע"א)... אלא אי אמרת דוקא גמירי היכי משכחת לה... (שבועות י"ז, ע"ב). הדיוק הוא במשנה [שבועות ב', ג]⁸⁴ : "בא לו בארוכה חייב בקצרה פטור".

"כי אתא רבי יצחק תנא כדתנן, אמר רב יוסף השתא דאנן תנן הכי וכי אתא רבי יצחק תני הכי ש"מ דוקא⁸⁵ תנן" (שבועות ל"ו, ע"א). הרמז למשנה [שבועות ד', יג] : "אל יכך

78. בכ"י מינכן : הסבו דווקא אבל ישבו לא, כלומר אין "דווקא" בא עם ביטוי של לימוד.

79. בכ"י מינכן : "ולאו דחויי קמדחינא לך אלא דווקא קאמינא לך...".

80. "קאמר" שליד דוקא מוסב על הנודר שהמשנה דנה בו, ולא על התנא של המשנה, כלומר אין כאן מונח לימודי, ודוקא אינה מוסבת על הצופן אלא על המסר (התוכן).

81. לכאורה נראה כאן שדוקא היא תיאור פועל של פעולת האמירה של האיש המגרש, ולא היא : יש כאן כנראה הפלוגרפיה של דוקא קאמר לה : המשנה דייקא בכך שהבעל אמר "איצטליתי". בכ"י מינכן : "...אצטליתי ואבדי האצטלי דוקי קא' לה..."; בכ"י אוקספורד 38 (368) : "...איצטליתי ואבדה איצטלת דווקא קאמר".

82. בכ"י קאופמן : "...גיטיך... איצטליתו... אצטליתו...".

83. בכ"י קאופמן ג', ב-ג : "...שלזה... שלזה...".

84. בכ"י קאופמן ב', ד.

85. בכ"י מינכן : "ש"מ דדוקי קתני".

ויברכך ויטיב לך ר"מ מחייב וחכמים פוטרין" (דברי המשנה אינם מובאים ליד **דוקא**).
"אמר לך שמואל מי סברת שוה קתני **דוקא** קתני... אי אמרת בשלמא **דוקא**
קתני... (שבועות ל"ט, ע"ב) "...לא סיפא **דוקא** קתני (שבועות מ', ע"א). הכוונה למשנה
[שבועות ו', א]: "שבועת הדיינין הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה"⁸⁶ (המשנה
עצמה אינה מובאת ליד **דוקא**).

"...אלא מדהכא קתני אשה והכא קתני קטנות ש"מ **דוקא** קתני ש"מ" (נדה ח', ע"א);
נרמזת כאן המשנה [עדיות ו', א]: "רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים שממאנים את
הקטנות... והמשנה הובאה לפני הדיוק ב**דוקא** בלשון "דתניא".

הדיוק הוא בתוספתא:

"רישא **דוקא** סיפא כדי נסבה" (קידושין ה', ע"ב); הכוונה לתוספתא קידושין א', א
(צוקרמנדל, עמ' 334): "...נתן לה כסף... ואמר לה הרי את מקודשת לי... הרי זו מקודשת
(=רישא): אבל היא שנתנה ואמרה היא הריני מקודשת לך... אינה מקודשת" (=סיפא)⁸⁷;
חלקי התוספתא מובאים ליד **דוקא**.

הדיוק הוא בברייתא שבבבלי:

"הא מדקתני גבי שוכר "ואמר" וגבי שואל "קידם" ש"מ **דוקא** קתני" (בבא מציעא
ל"ד, ע"א). כוונת הדיוק ב**דוקא** היא לברייתא [בבא קמא נ"ז, ע"ב]: "יתניא כוותיה דר'
יוחנן השוכר פרה מחבירו ונגנבה ואמר הלה הריני משלם ואיני נשבע... תניא כוותיה דרב
זביד השואל פרה מחבירו ונגנבה וקידם השואל ושילם..."; דברי הברייתא לא הובאו
כאן אלא נרמזו בלבד.

הדיוק הוא בדברי אמורא:

"...הכי א"ר יוחנן בעומדת על אבוסה שנו. א"ל ר' זירא לר' חייא בר אבא **דוקא**
בעומדת על אבוסה קאמר... או דלמא אפי' [לו] עומדת על אבוסה קאמר..." (בבא קמא
ק"ז, ע"ב).

"אמר רבי יוסף רבי היא וסבר לה כר' יהודה א"ל אביי **דוקא** קאמר מר רבי סבר לה
כר' יהודה אבל רב יהודה לא סבר לה כרבי או דלמא... א"ל אין **דוקא** קאמינא רבי סבר
לה כרבי יהודה אבל ר' יהודה לא סבר לה כרבי" (שבועות י"ג, ג"א).
"...ורב פנחס בריה דרב אמי יש בעלים לאחר מיתה. אמר ליה רבי אשי לרב פנחס
בריה דרב אמי **דוקא** קאמר מר יש בעלים לאחר מיתה ובעי לאיתויי עולה אחריתי... א"ל
דוקא קאמינא" (זבחים ז', ע"ב).

"אמר רב חלב טהור סותם, טמא אינו סותם ורב ששת אומר אחד זה ואחד זה סותם.
בעי רבי זירא חלב חיה מאי? **דוקא**⁸⁸ אמר חלב טהור סותם והאי נמי טהור הוא או דלמא
משום דמהדק והאי לא מהדק..." (חולין מ"ט, ע"ב).

דוקא בתעצים

נרשם גם מקום אחד של **דוקא** שאינה אדורביאלית אלא שמנית (מושא), וממילא
שלא ליד מובאה כלל ושלא ליד פועל מפועלי הלימוד:
א"ל [רבינא לתלמידים]... ואי ס"ד [=סלקא דעתך] לא אמרינן זיל בתר רובא נימא

86. כ"י קאופמן: "וההודיה שונה פרוטה".

87. כ"י וינה (ליברמן, נשים עמ' 276): "אבל נתנה היא לו כסף... אין מקודשת".

88. בכ"י מינכן אין **דוקא**: "בעי ר' זירא חלב חיה מהו כל טהור סותם והאי נמי טהור הוא...".

הני **דוקא** קא מסהדי ואכחושי הוא דקא מכחשי אהדדי" (סנהדרין ס"ט, ע"א)⁸⁹, כלומר: מעידים דבר מדויק.

סיכום

אפשר לסכם את התנהגותה התחבירית של **דווקא** בלשון העברית של אמוראי בבל ובלשונם הארמית בדרך הזאת:

1. בעברית (בלשון חכמים ב') לעולם **דווקא** משמשת כמונח לימודי-הגיוני על-לשוני לצמצום תחולתה ותקיפותה של מובאה מטקסט ספרותי בעל יוקרה (ברוב המקרים של המקרים אותו טקסט הוא התורה). בתפקידה התחבירי **דווקא** משמשת כאן תמיד כנשוא. מקומה הוא אחרי המובאה שהיא נועדה לדייק בה ולצמצם בתחולתה, כל זמן שהמבואה מהכתוב היא; אולם כשהמובאה היא מדברי תנאים או אמוראים מצוי גם המבנה של הקדמת **ודווקא** (כלומר **דווקא** הממשיכה משפט קודם) למובאה, כשאחריה מלת הניגוד "אבל" (ובהמשכה מלת השלילה "לא").

השינוי הממשי במבני **דווקא** בעברית של אמוראי בבל מצוי בחלק המובאה שלאחריה (כלומר במבנה שבה קודמת **ודווקא** למובאה): המובאה עשויה (לעתים רחוקות מאד) לקבל צורה חדשה, מעין ניסוח-בלשון-חכמים של מלים מהמקרא, וכן עשויה היא גם לקבל תופסת חידוש אגב גררא, ביטויים שאינם בכתוב ושאינם בטקסט קודם כלל. אולם יש גם התחלות של **דווקא** אדורביאלית:

א. ליד הנשוא השמני "הלכה" כשאחריו צירוף (חס), וצהי הוא ב"צירוף) ש(מני);
צש הוא מובאה או מעין מובאה;
ב. במקום אחד שאינו נקי מספק (חסר בכ"י מינכן) גם בלא "הלכה", לפני נשוא צי (=ב-צש) בלבד.

2. בארמית הבבלית ברוב המקרים של המקרים **דווקא** היא מונח לימודי-הגיוני על-לשוני לצמצום תחולתה ותקיפותה של מובאה מטקסט ספרותי בעל יוקרה: מהכתוב (במיעוט המקרים), מדברי תנאים (מהמשנה, מהתוספתא ומברייתות שבבבלי וגם ממקור שלא נתברר טיבו) ומדברי אמוראים, וכן לעתים מדברי סתמא דגמרא. כל אימת ש**דווקא** באה אחר המובאה, תפקידה התחבירי הוא נשוא. אולם שכיח המבנה של הקדמת **דווקא** למובאה שלה, ובמקרה זה תפקידה התחבירי של **דווקא** הוא נשוא (לרוב), ויש שהוא תיאור פועל. התפקיד האדורביאלי מצוי במבנים האלה:

א. לפני פועל מופעלי הלימוד (לרוב "תני", "קתני", "קאמרי");
ב. במקום אחד (ואולי במקום נוסף) משמשת **דווקא** כתיאור פועל ליד פועל שאינו מופעלי הלימוד אלא פועל המתאר מעשה שנידון במקור הספרותי ש**דווקא** מדייקת בו.

89. נראה שגם המקום הזה שייך למבנה של **דווקא** בתעצים (כצירוף יחס אדורביאלי): "ואי תנא שעה אחת משום דלא נחית לדוקא אבל אחת ומחצה דנחית לדוקא אימא לא..." (נזיר ז', ע"ב) [רש"י: "הואיל דלא נחית לזירות דוקא..."]. בכ"י גינצבורג (מוסקבה) 1134: "...דלא נחית...", כנראה משובש, וההמשך (דנחית) מוכיח.